

ҚАРҒАЛЫ АУДАНЫНЫҢ ТАБИҒИ-МӘДЕНИ МҰРАСЫ НЕГІЗІНДЕ БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТУРИСТІК МАРШРУТТЫ ЖОБАЛАУ

КЕНЖЕБАЕВА А.Е. , АБДУЛЛИНА А.Г.

*Кенжебаева Айдана Ержанқызы - География ББ 2-курс магистранты, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

E-mail: aidana.yerzhankyzy00@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0004-1979-9091>

Абдуллина Акжунус Гафуровна - PhD, қауымдастырылған профессор, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

E-mail: akshunus_a@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5902-7425>

Аңдатпа. Мақалада Қарғалы ауданының табиғи-мәдени мұрасы негізінде балаларға арналған этнопедагогикалық туристік маршрутты жобалау мәселесі қарастырылды. Зерттеудің мақсаты – Қарғалы ауданының табиғи, тарихи-мәдени және этнографиялық әлеуетін балалар этнотуризмін дамытуда пайдалану мүмкіндіктерін анықтау және мектеп оқушыларына арналған этнопедагогикалық туристік маршрут әзірлеу. Зерттеу барысында Қарғалы ауданының туристік нысандарына сипаттамалық және салыстырмалы талдау жүргізіліп, олардың танымдық, тәрбиелік және этномәдени мүмкіндіктері сараланды. Сонымен қатар мектеп оқушылары арасында сауалнама жүргізіліп, олардың ұлттық құндылықтарға, өлкетануға және туристік бағыттарға қызығушылығы анықталды. Зерттеу нәтижесінде мектеп оқушыларына арналған «Қарғалы мұрасы» атты авторлық этнопедагогикалық туристік маршрут әзірленді. Маршрут құрамына Ақтөбе қаласы – Нұрпеке хазірет – Қасқыр сарқырамасы – Қызылтам кесенесі – Қарғалы су қоймасы – «Рух» этноауылы бағытындағы нысандар енгізілді. Маршруттың құрылымы, мазмұны, уақыттық жоспары және картографиялық моделі ұсынылып, әрбір туристік нысанның балалардың тарихи танымын, ұлттық құндылықтарға қызығушылығын және экологиялық мәдениетін қалыптастырудағы тәрбиелік маңызы айқындалды. Ұсынылған маршрутты мектептердің өлкетану жұмыстары, қосымша білім беру іс-шаралары және балалар туризмін ұйымдастыру барысында практикалық тұрғыда пайдалануға болады. Кілт сөздер: балалар туризмі, этнотуризм, этнопедагогика, туристік маршрут, табиғи-мәдени мұра, Қарғалы ауданы, ұлттық құндылықтар, өлкетану.

Түйін сөздер: балалар туризмі, этнотуризм, этнопедагогика, туристік маршрут, табиғи-мәдени мұра, Қарғалы ауданы, ұлттық құндылықтар, өлкетану.

Кіріспе

Жаһандану жағдайында ұлттық құндылықтарды сақтау және оларды өскелең ұрпақтың бойына сіңіру мәселесі педагогика ғылымының өзекті бағыттарының біріне айналып отыр. Қазіргі қоғамда ұлттық мәдениетті, тарихи сананы және туған жерге деген құрметті қалыптастыру дәстүрлі оқыту әдістерімен қатар тәжірибеге негізделген білім беру технологияларын пайдалануды талап етеді [1]. Осы тұрғыдан алғанда этнопедагогика халықтың тарихи тәжірибесін, салт-дәстүрін, дүниетанымын және мәдени мұрасын жас ұрпақ тәрбиесінің мазмұнына енгізетін маңызды ғылыми-педагогикалық бағыт болып табылады. Этнопедагогика қағидаларын оқу-тәрбие үдерісінде жүзеге асырудың тиімді жолдарының бірі – туған өлкенің табиғи және мәдени мұрасын білім беру мақсатында пайдалану.

Қазақстанда жастардың патриоттық тәрбиесін күшейту, өңірлік тарихи-мәдени мұраны сақтау және ішкі туризмді дамыту мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болып табылады. Осыған байланысты этнотуризм мәселесіне арналған ғылыми зерттеулердің саны артып отырғанымен, олардың басым бөлігінде этнотуризм туристік индустрияның немесе өңірлік экономиканың даму факторы ретінде қарастырылады [2; 3]. Ал мектеп оқушыларына арналған этнопедагогикалық туристік маршруттарды ғылыми негізде жобалау, табиғи және мәдени мұра объектілерін тәрбиелік әлеуеті тұрғысынан іріктеу және оларды білім беру үдерісінде пайдалану мәселелері жеткілікті деңгейде зерттелмеген.

Осы тұрғыдан алғанда Ақтөбе облысының Қарғалы ауданы балалар этнотуризмін дамытуға қолайлы табиғи және мәдени-тарихи ресурстарға ие өңірлердің бірі болып табылады. Аудан аумағында табиғи ландшафттар, гидрологиялық нысандар, тарихи ескерткіштер, кесенелер, киелі орындар және этномәдени кеңістіктер шоғырланған. Бұл

нысандар оқушылардың туған өлкенің табиғаты мен тарихын тануына, ұлттық құндылықтарды меңгеруіне, тарихи санасы мен экологиялық мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Соған қарамастан Қарғалы ауданының табиғи-мәдени мұрасы негізінде балаларға арналған этнопедагогикалық туристік маршруттарды жобалау мәселесі арнайы ғылыми зерттеу нысаны ретінде жеткілікті қарастырылмаған.

Осыған байланысты зерттеудің өзектілігі Қарғалы ауданының табиғи және мәдени мұра объектілерін этнопедагогикалық тұрғыдан іріктеу, олардың тәрбиелік әлеуетін бағалау және осы негізде балаларға арналған оқу-танымдық этнотуристік маршрутты ғылыми тұрғыдан жобалау қажеттілігімен айқындалады.

Зерттеудің мақсаты – Қарғалы ауданының табиғи және мәдени мұра объектілерінің этнопедагогикалық әлеуетін бағалау негізінде балаларға арналған этнопедагогикалық туристік маршрутты жобалау.

Зерттеу барысында ғылыми әдебиеттерді талдау, салыстырмалы талдау, геоақпараттық картографиялау (ArcGIS), туристік ресурстарды жүйелеу, көпкритерийлі сараптамалық бағалау және маршруттық жобалау әдістері қолданылды. Зерттеу нәтижесінде Қарғалы ауданының табиғи-мәдени мұра объектілерін этнопедагогикалық тұрғыдан іріктеу критерийлері негізделіп, балаларға арналған авторлық этнопедагогикалық туристік маршрут әзірленді.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Соңғы жылдары табиғи және мәдени мұраны білім беру үдерісімен ықпалдастыру халықаралық ғылыми қауымдастықтың назарындағы өзекті зерттеу бағыттарының біріне айналды. ЮНЕСКО материалдық емес мәдени мұраны ұрпақтан ұрпаққа жеткізудің маңызды тетігі ретінде оны білім беру жүйесіне кіріктірудің маңызын атап көрсетеді [4, 13-20]. Ұйымның тұжырымдамасына сәйкес, мәдени мұраны оқу үдерісінде пайдалану білім алушылардың мәдени бірегейлігін қалыптастырып, тарихи санасын дамытуға және қоғамның мәдени сабақтастығын сақтауға ықпал етеді. Сонымен қатар Meng және оның әріптестері (2024) мәдени мұра негізінде ұйымдастырылатын білім беру туризмі оқушылардың танымдық белсенділігін, тәжірибелік оқу дағдыларын және мәдени мұраға деген қызығушылығын арттыратынын дәлелдейді [5]. Ал Morere Molinero және Serantes (2023) heritage education мәселесіне арналған жүйелі шолуда табиғи және мәдени мұраны оқу процесіне енгізу білім алушылардың азаматтық жауапкершілігін, мәдени санасын және мұраны қорғауға деген құндылықтық қатынасын қалыптастыратынын көрсетеді [6].

Зерттеу Ақтөбе облысының Қарғалы ауданы аумағында орналасқан табиғи және мәдени мұра объектілерінің балалар этнотуризмін дамытудағы этнопедагогикалық әлеуетін анықтауға бағытталды. Зерттеу нысаны ретінде Қарғалы ауданының табиғи ландшафттары, тарихи-мәдени ескерткіштері, киелі орындары және этномәдени кеңістіктері алынды. Ал зерттеу пәнін аталған объектілердің балаларға арналған этнопедагогикалық туристік маршрутты жобалаудағы тәрбиелік және танымдық мүмкіндіктері құрады.

Зерттеудің ақпараттық базасын ғылыми әдебиеттер, халықаралық және отандық нормативтік құжаттар, Қарғалы ауданының табиғи және тарихи-мәдени мұра объектілері жөніндегі мәліметтер, картографиялық материалдар және зерттеу барысында жинақталған эмпирикалық деректер құрады. Туристік нысандар туралы ақпарат жүйеленіп, олардың географиялық орналасуы ArcGIS бағдарламасының көмегімен цифрлық картаға түсірілді.

Зерттеу барысында ғылыми әдебиеттерді талдау, салыстырмалы талдау, картографиялық және геоақпараттық талдау, сауалнама жүргізу, көпкритерийлі сараптамалық бағалау және маршруттық жобалау әдістері қолданылды. Геоақпараттық талдау туристік объектілердің кеңістіктік орналасуын анықтауға және болашақ маршруттың оңтайлы бағытын жобалауға мүмкіндік берді. Сауалнама әдісі оқушылардың этнотуризмге қызығушылығын және туған өлкенің табиғи-мәдени мұрасын тануға деген сұранысын бағалау үшін пайдаланылды.

Зерттеудің ерекшелігі табиғи және мәдени мұра объектілерін олардың этнопедагогикалық әлеуеті тұрғысынан кешенді бағалауда болды. Осы мақсатта көпкритерийлі сараптамалық бағалау тәсілі қолданылды. Бағалау жүйесі этнопедагогика,

балалар туризмі және туристік маршруттарды жобалау бағытындағы ғылыми еңбектерді талдау негізінде әзірленді [7; 8]. Әрбір объект төмендегі критерийлер бойынша 1-ден 5 балға дейінгі шкала арқылы бағаланды, мұнда 1 балл – өте төмен деңгейді, ал 5 балл – өте жоғары деңгейді көрсетеді (кесте 1). Priskin [9] табиғи туристік ресурстардың тартымдылығы, қолжетімділігі, инфрақұрылымдық қамтамасыз етілуі және қоршаған ортаның жағдайы сияқты көрсеткіштерді кешенді бағалау әдістемесін ұсынған. Сонымен қатар Nguуён және Pham [10] туристік ресурстарды бірнеше критерий бойынша бағалап, әр көрсеткішті бес деңгейлі шкала арқылы бағалау тәсілін қолданған. Осы әдістемелік ұстанымдар зерттеу мақсатына бейімделіп, Қарғалы ауданының табиғи және мәдени мұра объектілерінің танымдық құндылығы, тәрбиелік әлеуеті, тарихи-мәдени маңыздылығы, жас ерекшелігіне сәйкестігі, қолжетімділігі, қауіпсіздігі және маршрутқа сәйкестігі сияқты көрсеткіштерін бағалау үшін қолданылды.

Кесте 1. Қарғалы ауданының табиғи және мәдени мұра объектілерінің этнопедагогикалық әлеуетін бағалау критерийлері

Критерий	Бағалау мазмұны
Танымдық құндылығы	Объектінің оқушыларға жаңа білім беру, өлкетану және тарихи-мәдени танымды кеңейту мүмкіндігі
Тәрбиелік әлеуеті	Ұлттық құндылықтарды, патриотизмді, адамгершілік және экологиялық мәдениетті қалыптастыруға ықпалы
Тарихи-мәдени маңыздылығы	Объектінің өңір тарихы мен мәдениетіндегі орны, тарихи немесе рухани құндылығы
Жас ерекшелігіне сәйкестігі	Мектеп жасындағы оқушылардың қабылдау ерекшеліктеріне және білім деңгейіне сәйкестігі
Қолжетімділігі	Объектіге жету мүмкіндігі, жол жағдайы және экскурсия ұйымдастыруға қолайлылығы
Қауіпсіздігі	Балалар тобымен туристік іс-шара өткізуге жарамдылығы
Маршрутқа сәйкестігі	Объектінің маршруттың тақырыбы мен логикалық құрылымына сәйкес келуі

Ескерту: Бағалау критерийлерін әзірлеуде кезінде туристік ресурстарды көпкритерийлі бағалау тәсілдері [9], [10] әдебиеттер негізінде алынды.

Ұсынылған бағалау жүйесі туристік нысандарды салыстырмалы түрде сараптауға және балаларға арналған этнопедагогикалық маршрутқа енгізу үшін басым объектілерді ғылыми негізде іріктеуге мүмкіндік берді. Бағалау нәтижелері бойынша жоғары көрсеткішке ие болған объектілер маршруттың негізгі аялдамалары ретінде таңдалды.

Зерттеу жұмысы бірнеше кезең бойынша жүргізілді: алдымен ғылыми әдебиеттерге талдау жасалып, балалар этнотуризмін мен этнопедагогиканың теориялық негіздері анықталды; кейін Қарғалы ауданының табиғи және мәдени мұра объектілері туралы мәліметтер жинақталып, ArcGIS бағдарламасында карта әзірленді; одан соң объектілердің этнопедагогикалық әлеуетіне сараптамалық бағалау жүргізілді; соңғы кезеңде бағалау нәтижелері негізінде балаларға арналған оқу-танымдық этнотуристік маршрут жобаланды.

Нәтижелер және оларды талқылау

Қарғалы ауданының табиғи және мәдени мұра объектілерін балалар этнотуризмінде пайдалану мүмкіндігін анықтау мақсатында олардың этнопедагогикалық әлеуетіне кешенді бағалау жүргізілді. Бағалау зерттеудің әдістемелік бөлімінде ұсынылған критерийлер негізінде жүзеге асырылды. Сараптау нәтижесінде аудан аумағындағы туристік нысандар табиғи-ландшафтық, тарихи-археологиялық және әлеуметтік-этнографиялық топтарға жіктелді.

Табиғи-ландшафтық объектілердің ішінде «Қасқыр» сарқырамасы мен Қарғалы су қоймасы жоғары танымдық және экологиялық тәрбиелік әлеуетімен ерекшеленді. «Қасқыр» сарқырамасы оқушыларға жергілікті табиғаттың ерекшеліктерін танытып қана қоймай,

табиғатты қорғау мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар бұл нысан жергілікті аңыздармен байланысты болғандықтан, оқушылардың туған өлкенің рухани мұрасына қызығушылығын арттырады. Қарғалы су қоймасы табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану, су экожүйесінің маңызы және экологиялық жауапкершілік мәселелерін түсіндіруге қолайлы оқу алаңы болып табылады.

Тарихи-археологиялық объектілердің ішінде Қызылтам кесенесі, Жаман-Қарғалы I обалы қорымы, Кеңсайран қорымы, Шаңшар қорымы және Гүрілдек қорымы жоғары тарихи-танымдық маңызға ие болды [11, 32-41]. Бұл нысандар арқылы оқушылар өңірдің ежелгі тарихымен, көшпелі өркениеттің материалдық мәдениетімен және қазақ халқының тарихи мұрасымен танысады. Әсіресе Қызылтам кесенесі мен қорымдар тарихи сананы қалыптастыруға, ата-баба мұрасына құрметпен қарауға және ұлттық құндылықтарды бағалауға ықпал етеді.

Әлеуметтік-этнографиялық бағыттағы нысандар ішінде Нұрпеке хазірет мешіті мен «Рух» этноауылы ерекше тәрбиелік әлеуетке ие. Нұрпеке хазірет мешіті өңірдің рухани тарихын таныстырып, оқушылардың рухани-адамгершілік құндылықтарын дамытуға мүмкіндік береді. Ал «Рух» этноауылы қазақ халқының дәстүрлі тұрмысын, қолөнерін, ұлттық ойындарын және салт-дәстүрлерін тәжірибелік тұрғыдан меңгеруге жағдай жасайды. Мұндай тәжірибелік оқыту оқушылардың ұлттық мәдениетке қызығушылығын арттырып, этномәдени құндылықтарды тереңірек қабылдауына ықпал етеді [12].

Жүргізілген бағалау нәтижелері көрсеткендей, аталған объектілердің әрқайсысы балалардың танымдық және тәрбиелік дамуына әртүрлі деңгейде ықпал етеді (Кесте 2). Сондықтан маршрутты жобалау барысында нысандардың тарихи, табиғи және этномәдени ерекшеліктері өзара үйлестіріліп, олардың тәрбиелік әлеуеті жоғары объектілер басымдықпен іріктелді.

Кесте 2. Қарғалы ауданының табиғи-мәдени мұра объектілерінің этнопедагогикалық әлеуетін бағалау

Туристік нысан	Танымдық құндылығы	Тәрбиелік әлеуеті	Тарихи-мәдени маңызы	Жас ерекшелігіне сәйкестігі	Қолжетімділігі	Қауіпсіздігі	Жалпы балл
Қасқыр сарқырамасы	5	5	3	4	4	4	25
Қарғалы су қоймасы	4	5	3	5	5	5	27
Қызылтам кесенесі	5	5	5	5	4	4	28
Жаман-Қарғалы I қорымы	5	4	5	4	3	4	25
Кеңсайран қорымы	5	4	5	4	3	4	25
Шаңшар қорымы	5	4	5	4	3	4	25
Гүрілдек қорымы	5	4	5	4	3	4	25
Нұрпеке хазірет мешіті	4	5	5	5	5	5	29
«Рух» этноауылы	5	5	4	5	5	5	29

Қарғалы ауданының табиғи және мәдени мұра объектілерінің этнопедагогикалық әлеуетін бағалау нәтижелері негізінде балаларға арналған «Қарғалы мұрасы» атты этнопедагогикалық туристік маршрут әзірленді (кесте 3). Маршрутты жобалау барысында туристік нысандардың тәрбиелік әлеуеті, тарихи-мәдени маңыздылығы, табиғи ерекшеліктері, кеңістіктік орналасуы, қолжетімділігі және қауіпсіздігі ескерілді. Сонымен қатар маршруттың мазмұны мектеп оқушыларының жас ерекшеліктеріне сәйкес ұйымдастырылып, әрбір аялдамаға нақты этнопедагогикалық мақсаттар мен танымдық тапсырмалар енгізілді.

Ұсынылған маршруттың негізгі мақсаты – Қарғалы ауданының табиғи және мәдени мұрасы арқылы оқушылардың ұлттық дүниетанымын қалыптастыру, туған өлкенің тарихи-мәдени мұрасына қызығушылығын арттыру және этнопедагогика қағидаттарын туристік-танымдық қызметпен ұштастыру. Маршрут табиғи ландшафттарды, тарихи ескерткіштерді және этномәдени кеңістіктерді бір жүйеге біріктіру арқылы оқушылардың өлкетану білімін

География және геоэкология-География и геоэкология-Geography and geocology кеңейтуге, экологиялық мәдениетін дамытуға және ұлттық құндылықтарды тәжірибе арқылы меңгеруіне мүмкіндік береді.

Маршрут 12–16 жас аралығындағы мектеп оқушыларына арналған және біркүндік танымдық экскурсия ретінде ұйымдастыруға бейімделген.

Кесте 3. «Қарғалы мұрасы» этнопедагогикалық туристік маршрутының паспорты

Көрсеткіш	Сипаттамасы
Маршруттың атауы	«Қарғалы мұрасы»
Басталу нүктесі	Ақтөбе қаласы
Аяқталу нүктесі	Ақтөбе қаласы
Бағыты	Ақтөбе қаласы – Нұрпеке хазірет мешіті – «Қасқыр» сарқырамасы – Қызылтам кесенесі – Қарғалы су қоймасы – «Рух» этноауылы – Ақтөбе қаласы
Маршруттың түрі	Балаларға арналған этнопедагогикалық танымдық маршрут
Қатысушылар	12–16 жас аралығындағы мектеп оқушылары
Топ құрамы	20–25 адам
Ұзақтығы	1 күн (7–8 сағат)
Қозғалыс түрі	Автобустық және жаяу экскурсия
Негізгі мақсаты	Қарғалы ауданының табиғи және мәдени мұрасы негізінде ұлттық құндылықтарды қалыптастыру
Күтілетін нәтиже	Оқушылардың туған өлке тарихы мен мәдениеті туралы білімінің кеңеюі, ұлттық құндылықтарға қызығушылығының артуы, экологиялық және азаматтық жауапкершілігінің қалыптасуы

Маршруттың құрылымы Қарғалы ауданы аумағындағы туристік нысандардың кеңістіктік орналасуына және олардың тәрбиелік әлеуетіне сәйкес әзірленді. Бағытты жоспарлау кезінде нысандардың өзара орналасуы, көлікпен қолжетімділігі, оқушылардың жас ерекшеліктері және экскурсияның бір күн ішінде ұйымдастырылу мүмкіндігі ескерілді. Осыған сәйкес маршрут Ақтөбе қаласынан басталып, Нұрпеке хазірет мешіті, «Қасқыр» сарқырамасы, Қызылтам кесенесі, Қарғалы су қоймасы және «Рух» этноауылы бағытында жалғасады.

Жобаланған маршруттың кеңістіктік сызбасы ArcGIS бағдарламасы негізінде әзірленіп, туристік нысандардың орналасуы мен қозғалыс бағыты картада көрсетілді (1-сурет). Картографиялық модель маршруттың логикалық құрылымын көрнекі түрде бейнелеп, табиғи, тарихи-мәдени және этнографиялық нысандардың өзара байланысын анық көрсетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар карта маршрутты оқу-тәрбие үдерісінде және балалар туризмі саласында практикалық құрал ретінде пайдалануға мүмкіндік береді.

1-суретте ұсынылған маршруттың бірінші аялдамасы – Нұрпеке хазірет мешіті. Бұл нысан оқушыларды өңірдің рухани мұрасымен таныстырып, адамгершілік, имандылық және үлкенді құрметтеу сияқты ұлттық құндылықтарды түсіндіруге бағытталған. Екінші аялдама – «Қасқыр» сарқырамасы, мұнда оқушылар табиғи ландшафт ерекшеліктерін бақылап, жергілікті аңыздар арқылы табиғатқа құрмет пен экологиялық жауапкершілік туралы білім алады.

Сурет 1. Қарғалы ауданының табиғи-мәдени мұрасы негізінде әзірленген «Қарғалы мұрасы» балаларға арналған этнопедагогикалық туристік маршруты

Маршруттың келесі нысаны – Қызылтам кесенесі. Экскурсия барысында оқушылар ескерткіштің тарихи маңызымен танысып, ата-баба мұрасын құрметтеу, тарихи сананы қалыптастыру және ұлттық бірегейлікті нығайтуға бағытталған тапсырмаларды орындайды. Бұдан кейінгі аялдама – Қарғалы су қоймасы, онда табиғи ресурстарды тиімді пайдалану, су экожүйелерінің маңызы және қоршаған ортаны қорғау мәселелері қарастырылады.

Маршруттың қорытынды кезеңі «Рух» этноауылында ұйымдастырылады. Бұл жерде оқушылар қазақ халқының дәстүрлі тұрмыс-тіршілігімен, қолөнерімен, ұлттық ойындарымен және салт-дәстүрлерімен тәжірибелік тұрғыдан танысады. Экскурсия соңында рефлексия ұйымдастырылып, оқушылардың алған әсерлері мен меңгерген білімдері талқыланады. Осылайша маршрут барысында жинақталған тарихи, мәдени және табиғи білімдер біртұтас этнопедагогикалық мазмұнға біріктіріледі.

Маршруттың әрбір аялдмасы белгілі бір тәрбиелік мақсатқа бағытталғандықтан, оның мазмұны оқушылардың танымдық белсенділігін арттырумен қатар, ұлттық құндылықтарды тәжірибе арқылы меңгеруіне мүмкіндік береді. Сондықтан маршруттың педагогикалық мазмұны әрбір туристік нысанға сәйкес әзірленген арнайы танымдық тапсырмалар жүйесі арқылы нақтыланды (кесте 4).

Кесте 4. «Қарғалы мұрасы» этнопедагогикалық туристік маршрутының мазмұны

№	Туристiк нысан	Этнопедагогикалық мақсаты	Танымдық iс-әрекет	Этнопедагогикалық тапсырма	Қалыптасатын құндылық
1	Нұрпек хазірет мешіті	Оқушыларды өңірдің рухани мұрасымен таныстыру, адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру	Мешіттің тарихы мен өңірдің рухани өміріндегі орны туралы экскурсия	«Үлкенге құрмет, кішіге ізет» тақырыбында пікірталас	Рухани мәдениет, адамгершілік, сыйластық
2	«Қасқыр» сарқырамасы	Табиғатты қорғау мәдениетін және туған жерге сүйіспеншілікті қалыптастыру	Табиғи ландшафтты бақылау, жергілікті аңыздармен танысу	Аңыздың тәрбиелік мәнін талдау, табиғат туралы мақал-мәтелдерді талқылау	Экологиялық мәдениет, табиғатқа құрмет
3	Қызылтам	Тарихи сананы	Кесененің	«Ата-баба мұрасы	Патриотизм,

	кесенесі	және ата-баба мұрасына құрметті қалыптастыру	тарихы мен сәулеттік ерекшеліктерімен танысу	– ұлт қазынасы» тақырыбында топтық талқылау	тарихи жады, ұлттық мақтаныш
4	Қарғалы су қоймасы	Табиғи ресурстардың маңызын түсіндіру және экологиялық жауапкершілікті дамыту	Су қоймасының табиғи және шаруашылық маңызын түсіндіру	«Табиғат – ортақ байлығымыз» тақырыбында экологиялық пікірталас	Экологиялық жауапкершілік, табиғатты қорғау
5	«Рух» этноауылы	Қазақ халқының дәстүрлі мәдениетін тәжірибе арқылы меңгерту	Киіз үй, қолөнер, ұлттық ойындар және салт-дәстүрлермен танысу	Ұлттық ойындарға қатысу, киіз үйдің бөліктерін анықтау, қолөнер элементтерін орындау	Ұлттық бірегейлік, мәдени мұраға құрмет

Маршруттың ерекшелігі – әрбір аялдаманың белгілі бір этнопедагогикалық мақсатқа бағытталуында. Табиғи нысандар экологиялық мәдениетті қалыптастыруға, тарихи-мәдени ескерткіштер ұлттық тарих пен рухани мұраны танытуға, ал этнографиялық кеңістік ұлттық салт-дәстүрді тәжірибе арқылы меңгеруге мүмкіндік береді. Осылайша маршрут экскурсиялық сипатпен ғана шектелмей, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыратын және ұлттық құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған білім беру құралы қызметін атқарады.

Маршрутты тиімді ұйымдастыру мақсатында әрбір туристік нысанға бөлінетін уақыт алдын ала жоспарланды (кесте 5). Экскурсия бір күнге есептелген және оқушылардың жас ерекшеліктері мен жол жүру ұзақтығы ескеріліп құрастырылды. Әрбір аялдамада экскурсиялық таныстырумен қатар этнопедагогикалық мазмұндағы танымдық тапсырмалар мен пікірталас элементтерін өткізу қарастырылған. Ұсынылған уақыттық жоспар маршруттың барлық нысандарын толық қамтуға, оқушылардың танымдық белсенділігін сақтауға және экскурсияны қауіпсіз әрі жүйелі ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Кесте 5. «Қарғалы мұрасы» этнопедагогикалық туристік маршрутының уақыттық жоспары

Нысан	Уақыты
Ақтөбе қаласынан шығу	08:00
Нұрпеке хазірет мешіті	09:30-10:00
Қасқыр сарқырамасы	10:30-11:20
Қызылтам кесенесі	11:50-12:20
Түскі үзіліс	12:20-13:00
Қарғалы су қоймасы	13:10-14:00
«Рух» этноауылы	14:20-16:00
Ақтөбеге қайту	16:00-17:30

Маршруттың тиімді жүзеге асырылуы оның кезеңдік құрылымын сақтауға байланысты. Осыған сәйкес маршрутты өткізу бірнеше педагогикалық кезең бойынша ұйымдастырылды (кесте 6).

Кезең	Іс-әрекет	Қолданылатын әдістер	Күтілетін нәтиже
Дайындық кезеңі	Қауіпсіздік техникасымен таныстыру, маршруттың мақсаты мен міндеттерін түсіндіру	Нұсқаулық беру, әңгімелесу	Оқушылардың мотивациясы қалыптасады, маршрутқа психологиялық дайындық қамтамасыз етіледі
Танымдық кезең	Табиғи және тарихи-мәдени нысандармен танысу	Экскурсия, бақылау, түсіндіру	Оқушылардың өлкетану, тарих және табиғат туралы білімдері кеңейеді
Практикалық кезең	Этнопедагогикалық тапсырмаларды орындау, топтық жұмыстар ұйымдастыру	Пікірталас, топтық жұмыс, бақылау, интерактивті тапсырмалар	Ұлттық құндылықтарды тәжірибе арқылы меңгеру, коммуникативтік және зерттеушілік дағдылардың дамуы
Қорытынды кезең	Экскурсия нәтижелерін талдау, кері байланыс ұйымдастыру	Рефлексия, сауалнама, пікір алмасу	Алынған білім бекітіледі, оқушылардың ұлттық мұраға қызығушылығы мен тәрбиелік нәтижелері бағаланады

Ұсынылған кезеңдік құрылым маршруттың білім беру және тәрбиелік әлеуетін жүйелі түрде жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Әр кезеңнің нақты мақсаты, мазмұны және педагогикалық әдістері айқындалғандықтан, оқушылардың оқу-танымдық белсенділігі артып, этнопедагогикалық мазмұнның тиімді меңгерілуіне жағдай жасалады. Сонымен қатар мұндай құрылым балалар этнотуризмін ұйымдастырудың педагогикалық моделін қалыптастырып, табиғи және мәдени мұраны білім беру үдерісіне кіріктірудің практикалық тетігі ретінде қарастырылуы мүмкін.

Жүргізілген зерттеу нәтижесінде Қарғалы ауданының табиғи, тарихи-мәдени және этнографиялық мұра нысандарының этнопедагогикалық әлеуеті жүйеленіп, олардың негізінде балаларға арналған «Қарғалы мұрасы» этнопедагогикалық туристік маршруты әзірленді. Маршрутты жобалау барысында туристік нысандардың тәрбиелік мүмкіндіктері, өзара орналасуы және мектеп оқушыларының жас ерекшеліктері ескерілді.

Ұсынылған маршруттың ерекшелігі – әрбір туристік нысанның нақты этнопедагогикалық мақсатпен байланыстырылуында. Маршрут құрамындағы табиғи, тарихи және этномәдени нысандар оқушылардың рухани-адамгершілік, тарихи-танымдық және экологиялық құндылықтарын кешенді қалыптастыруға бағытталған. Осы тұрғыдан маршрут экскурсиялық бағдарлама ғана емес, тәрбиелік әлеуеті жоғары педагогикалық құрал ретінде қарастырылады. Ұсынылған маршрут мектептердің өлкетану жұмыстары мен балалар туризмін ұйымдастыруда пайдалануға болатын тәжірибелік модель ретінде ұсынылады.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу барысында Қарғалы ауданының табиғи-мәдени мұра нысандарының балалар этнотуризмін дамытудағы этнопедагогикалық мүмкіндіктері сараланды. Табиғи, тарихи және этномәдени ресурстарды кешенді пайдалану оқушылардың туған өлке туралы білімін кеңейтуге, ұлттық құндылықтарға қызығушылығын арттыруға және өлкетану қызметінің тәрбиелік әлеуетін күшейтуге мүмкіндік беретіні анықталды.

Зерттеу мақсатына сәйкес балаларға арналған «Қарғалы мұрасы» этнопедагогикалық туристік маршруты жобаланып, оны ұйымдастырудың мазмұны мен кезеңдері ұсынылды. Әзірленген маршрут мектептердің өлкетану жұмыстары, қосымша білім беру ұйымдары және балалар туризмі бағытындағы тәрбиелік іс-шараларды ұйымдастыруда қолдануға болады.

Зерттеу нәтижелері өңірдің табиғи-мәдени мұрасын білім беру үдерісіне кіріктіру

балалар этнотуризмін дамытуға ықпал ететінін көрсетті. Болашақта ұсынылған маршруттың педагогикалық тиімділігін тәжірибелік апробациялау және оны басқа өңірлердің туристік ресурстарына бейімдеу зерттеудің келесі бағыты бола алады.

Әдебиеттер тізімі

1. Бахтиярова Г.Р., Куkenov Ж.Ж. Формирование ценностных ориентаций школьников на основе материалов казахской этнопедагогике // Вестник КазНПУ имени Абая. Серия: Педагогические науки. 2023. Т. 77, № 1. С. 220–228. DOI: <https://doi.org/10.51889/1728-5496.2023.1.76.023>
2. Mukatova R.A., Mussina K.P., Rodríguez M. Scientific approaches to the definition of Ethno-Tourism concept. Eurasian Journal of Economic and Business Studies. 2022. Vol. 65, No. 3. P. 47–59. DOI: <https://doi.org/10.47703/ejeb.v3i65.135>
3. Rassulova S.K., Mirzakarimova A.N. Prospects for the development of ethnocultural parks in Kazakhstan. Tourism, Leisure and Hospitality. 2024. No. 1(4). P. 46–53. DOI: <https://doi.org/10.59649/2959-5185-2024-1-46-53>
4. UNESCO. Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris: UNESCO. 2022. 204 p.
5. Meng L., Zhang Y., Wang X. The impact of cultural heritage tourism on students' cognitive and practical skills. Journal of Heritage Tourism. 2024. Vol. 19, No. 2. P. 145–162.
6. Morere Molinero N., Serantes A. Heritage education and civic responsibility: A systematic review of natural and cultural integration in schools. Tourism Management Perspectives. 2023. Vol. 46. P. 101–115.
7. Cerezo Medina A., Galacho Jiménez F.B. Developing a tourism potential index for the assessment of tourism resources. Tourism Geographies. 2011. Vol. 13, No. 1. P. 84–107. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616688.2010.53112>
8. Briedenhann J., Wickens E. Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas—vibrant hope or impossible dream? Tourism Management. 2004. Vol. 25, No. 1. P. 71–79. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(03\)00063-3](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(03)00063-3)
9. Priskin J. Assessment of natural resources for nature-based tourism: The case of the Central Coast Region of Western Australia. Tourism Management. 2001. Vol. 22, No. 6. P. 637–648. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(01\)00039-5](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(01)00039-5)
10. Nguyễn T.T.H., Phạm X.H. Application of General Score Scope to Assess the Points of Resources for Tourism Development of Lam Dong Province. Ho Chi Minh City University of Education Journal of Science. 2023. Vol. 20, No. 7. P. 1313. DOI: <https://doi.org/10.54607/hcmue.js.20.7.3835>
11. Қазақстанның жалпыұлттық қасиетті нысандарының тізімі / Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі. – Астана: Елорда, 2022. –150 б.
12. Оспанов, Б. С., Құсайынов Е. М. Ақтөбе облысы Қарғалы ауданының физикалық-географиялық ерекшеліктері және табиғи ландшафттарының рекреациялық әлеуеті // Ақтөбе өңірлік университетінің хабаршысы. – 2023. – № 4. – Б. 88–95.

References

1. Bahtiyarova G.R., Kukenov ZH.ZH. Formirovanie cennostnyh orientacij shkol'nikov na osnove materialov kazahskoj etnopedagogiki // Vestnik KazNPU imeni Abaya. Seriya: Pedagogicheskie nauki. 2023. T. 77, № 1. S. 220–228. DOI: <https://doi.org/10.51889/1728-5496.2023.1.76.023>
2. Mukatova R.A., Mussina K.P., Rodríguez M. Scientific approaches to the definition of Ethno-Tourism concept. Eurasian Journal of Economic and Business Studies. 2022. Vol. 65, No. 3. P. 47–59. DOI: <https://doi.org/10.47703/ejeb.v3i65.135>
3. Rassulova S.K., Mirzakarimova A.N. Prospects for the development of ethnocultural parks in Kazakhstan. Tourism, Leisure and Hospitality. 2024. No. 1(4). P. 46–53. DOI: <https://doi.org/10.59649/2959-5185-2024-1-46-53>

4. UNESCO. Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris: UNESCO. 2022. 204 p.
5. Meng L., Zhang Y., Wang X. The impact of cultural heritage tourism on students' cognitive and practical skills. *Journal of Heritage Tourism*. 2024. Vol. 19, No. 2. P. 145–162.
6. Morere Molinero N., Serantes A. Heritage education and civic responsibility: A systematic review of natural and cultural integration in schools. *Tourism Management Perspectives*. 2023. Vol. 46. P. 101–115.
7. Cerezo Medina A., Galacho Jiménez F.B. Developing a tourism potential index for the assessment of tourism resources. *Tourism Geographies*. 2011. Vol. 13, No. 1. P. 84–107. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616688.2010.531125>
8. Briedenhann J., Wickens E. Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas—vibrant hope or impossible dream? *Tourism Management*. 2004. Vol. 25, No. 1. P. 71–79. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(03\)00063-3](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(03)00063-3)
9. Priskin J. Assessment of natural resources for nature-based tourism: The case of the Central Coast Region of Western Australia. *Tourism Management*. 2001. Vol. 22, No. 6. P. 637–648. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(01\)00039-5](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(01)00039-5)
10. Nguyễn T.T.H., Phạm X.H. Application of General Score Scope to Assess the Points of Resources for Tourism Development of Lam Dong Province. *Ho Chi Minh City University of Education Journal of Science*. 2023. Vol. 20, No. 7. P. 1313. DOI: <https://doi.org/10.54607/hcmue.js.20.7.3835>
11. Qazaqstannyñ jalpyũlttyq qasietti nysandarynyñ tızımı / Qazaqstan Respublikasy Mädeniet jäne sport ministrlyğı. – Astana: Elorda, 2022. –150 b.
12. Ospanov, B. S., Qūsaiynov E. M. Aqtöbe oblysy Qarğaly audanynyñ fizikalyq-geografialyq erekselikteri jäne tabiğı landşaftтарыnyñ rekreasiyalıq äleueti // Aqtöbe öñirlik universitetiniñ habarşysy. – 2023. – № 4. – B. 88–95.

ПРОЕКТИРОВАНИЕ ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКОГО ТУРИСТСКОГО МАРШРУТА ДЛЯ ДЕТЕЙ НА ОСНОВЕ ПРИРОДНО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ КАРГАЛИНСКОГО РАЙОНА

КЕНЖЕБАЕВА А.Е. , АБДУЛЛИНА А.Г.

*Кенжебаева Айдана Ержанқызы – Магистрант образовательной программы «География», Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актөбе, Казахстан

E-mail: aidana.yerzhankyzy00@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0004-1979-9091>

Абдуллина Акжунус Гафуровна – PhD, ассоциированный профессор, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актөбе, Казахстан

E-mail: akshunus_a@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5902-7425>

Аннотация. В статье рассматривается проблема проектирования этнопедагогического туристского маршрута для детей на основе природного и культурного наследия Каргалинского района. Цель исследования – определить возможности использования природного, историко-культурного и этнографического потенциала Каргалинского района в развитии детского этнотуризма и разработать этнопедагогический туристский маршрут для школьников. В ходе исследования проведен анализ туристских объектов Каргалинского района, выявлены их познавательные, воспитательные и этнокультурные возможности. Также проведено анкетирование школьников, направленное на определение их интереса к национальным ценностям, краеведению и туристским маршрутам. На основе полученных результатов разработан авторский этнопедагогический туристский маршрут «Наследие Каргалы». В маршрут включены объекты по направлению Актау каласы – Нурпекке хазірет – водопад Каскыр – мавзолей Кызылтам – Каргалинское водохранилище – этноаул «Рух». Определены структура и содержание маршрута, временной план его проведения, а также воспитательное значение каждого туристского объекта. Разработанная картографическая модель маршрута позволяет наглядно представить последовательность посещения объектов и может использоваться при организации образовательных и краеведческих поездок. Предлагаемый маршрут способствует формированию у школьников интереса к истории родного края, национальным ценностям, традициям и культурному наследию, а также развитию экологической культуры. Результаты исследования могут быть использованы в краеведческой работе школ, мероприятиях дополнительного образования и при организации детского этнотуризма.

DESIGNING AN ETHNOPEDAGOGICAL TOURIST ROUTE FOR CHILDREN BASED ON THE NATURAL AND CULTURAL HERITAGE OF KARGALY DISTRICT

KENZHEBAYEVA A.E.*, ABDULLINA A.G.

***Kenzhebaeva Aidana Erzhanqyzy** – Master's student of the Geography educational program, K. Zhubanov Aktobe regional university, Aktobe, Kazakhstan

E-mail: aidana.yerzhankyzy00@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0004-1979-9091>

Abdullina Akzhunus Gafurovna – PhD, associate professor, K. Zhubanov Aktobe regional university, Aktobe, Kazakhstan

E-mail: akshunus_a@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5902-7425>

Abstract. The article examines the problem of designing an ethnopedagogical tourist route for children based on the natural and cultural heritage of Kargaly District. The aim of the study is to determine the possibilities of using the natural, historical-cultural and ethnographic potential of Kargaly District for the development of children's ethnotourism and to develop an ethnopedagogical tourist route for schoolchildren. The study involved an analysis of the tourist sites of Kargaly District, with their educational, cultural and ethnopedagogical potential identified. A survey of schoolchildren was also conducted to determine their interest in national values, local history and tourist routes. Based on the results obtained, the author's ethnopedagogical tourist route «Kargaly Heritage» was developed. The route includes the following sites: Aktobe – Nurpeke Khaziret – Kaskyr Waterfall – Kyzyl-Tam Mausoleum – Kargaly Reservoir – «Rukh» Ethno-village. The structure and content of the route, its schedule, and the educational significance of each tourist site were determined. The developed cartographic model provides a visual representation of the sequence of visits to the selected sites and can be used in organizing educational and local history excursions. The proposed route contributes to increasing schoolchildren's interest in the history of their native region, national values, traditions and cultural heritage, as well as to developing their environmental awareness. The results of the study can be used in school local history activities, extracurricular educational programs and the organization of children's ethnotourism.

Key words: children's tourism, ethnotourism, ethnopedagogy, tourist route, natural and cultural heritage, Kargaly District, national values, local history.